

DOKİMEON HEYKELLERİ

Dr. İSMAİL KARAMUT

Pisidia Antiocheia'sı heykellerini araştırırken bu kentte bulunan bazı yontuların malzemesinin, Dokimeon mermer ocaklarında elde edilen beyaz kaliteli mermerden olmaları, ayrıca aynı mermerden yapılmış olup bu yontularla önemli stil benzerlikleri gösteren Bozhöyük yakınında Kandilli'de bulunan ve şimde İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen İmparator Marcus Aurelius (Resim: 1-2)¹ ve karısı Genç Faustina (Resim: 3-4)² portrelerinin de hangi atelyede üretildiği sorusu, bizi Dokimeon mermerinden yapılan heykelleri birlikte araştırmaya yöneltmiştir.

Çalışmalarımıza başlarken, Dokimeon mermerinden yapıлта Anadolu'nun değişik kentlerinde bulunan yontuları birlikte değerlendirmeyi ve bunlar arasındaki stil benzerliklerini saptayarak onların aynı atelyeden olabileceğini kanıtlamaya çalıştık. Antiocheia'da bulunupta şu anda İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Marcus Aurelius'un gençlik yıllarına ait olması muhtemel olan portresi (Resim: 5-6)³ Lucius Verus'un portresi (Resim: 7-8)⁴ ve Kornelia Antonia yontusunun (Resim: 9-10-11)⁵ gösterdiği stil özellikleri ve bu özelliklerinin Antiocheia'da bulunupta bu kentin yerel atelyesinde üretilen ikinci derecede eserlerin stilinden farklı oluşu ayrıca Antiocheia yerel atelyesinde üretilen eserlerin yapıldığı malzemenin Dokimeon mermeri olmayışı bizi bu eserlerin başka bir atelyede üretildiği düşüncesine sevk etmiş olup bu atelyesinde Dokimeon atelyesi olması gerektiği düşüncesi kesinlik kazanmıştır.

Herşeyden önce Dokimeon'da yerel bir heykeltıraşlık atelyesi var mıydı? Elimizdeki bazı veriler burada bir heykel atelyesinin varlığına işaret eder niteliktedir. Örneğin, Marc Waelkens ve Alan Hall ortaklaşa yaptıkları araştırmada⁶ Dokimeon kökenli heykeltıraşların Anadolu'nun değişik

¹ J. İnan - E. Rosenbaum, Roman and Early Byzantine Portraits Sculpture in Asia Minor, London, 1966, sh.76-77, levha: XXVIII, 1-2, XXIX, 1.

² J. İnan - E. Rosenbaum, a.g.e, sh.77-78, levha. XXVIII, 3-4, XXIX, 2.

³ J. İnan - E. Rosenbaum, a.g.e, sh.209, levha. CLXIV, 1-2.

⁴ J. İnan - E. Rosenbaum, a.g.e, sh.79, levha. XXXII, 1-2.

⁵ J. İnan - E. Rosenbaum, a.g.e, sh.208,209, levha. CLXII, I-CLXIII.

⁶ Alan Hall - Marc Waelkens, Two Dokimeon Sculptors in Iconium, Anatolian Studies, XXXII, 1982, sh.151-155.

yörelere giderek sanat faaliyetlerini sürdürdüklerini belirtmekte ve hatta bu heykeltraşların gittikleri yerlerde yerleştiklerini de ileri sürmektedirler. Aynı araştırmada, şu anda Konya Arkeoloji Müzesi'nde korunmakta olan bir yazıt ilgi tutularak Dokimeon'dan Konya'ya gelen iki heykeltraşın ismini (Limnaios ve Diomedes kardeşler) vermektedirler⁷ ki bu da Dokimeon'da bir heykel atelyesinin varlığını doğrulamaktadır.

Ayrıca 1913 yılında W.Ramsay'ın Antiocheia'da yaptığı kazılar sonucu bulunupta bugün Konya Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen, tahtında oturan Zeus yontusunun⁸ plinthesindeki Yunanca "Beni Dokimeon'lu Diogen'in oğlu Menandros yaptı" yazısı bu yapıtın Dokimeon'lu bir heykeltıraş tarafından yapıldığını kanıtlamaktadır. Diğer taraftan bir lahit atelyesinin varlığı ve bu atelyenin çevre illere bu tür yapıtları ihraç ettiği M. Waelkens tarafından ayrıntılı olarak araştırılmış olup⁹ böyle zengin ve tanınmış bir lahit atelyesinin bulunduğu bir kentte heykeltraşlık atelyesinin de bulunması akla yakın bir gerçektir.

Bugünkü adı İsehisar olan antik Dokimeon kenti Afyon'un 25 km. kuzey-doğusunda, Afyon-Ankara karayolunun güney-doğusunda yer almakta olup antik kent yakınlarındaki ocaklardan çıkarılan mermerlerin büyük sütunlar ve parçalar halinde dış satımının yapıldığı Strabon tarafından Geographika XII. cildinde de¹⁰ bahsedilmekte hatta Hadrian döneminde yapıldığı bilinen Roma'daki Pantheon'da da kullanıldığı bilinmektedir. Mermer ocakları gerek Roma İmparatorluğu döneminde gerekse Bizans döneminde devletin malıdır. İşletilmesi, dağıtımı, nakliyesi ve pazarlaması Devlet denetiminde yapılmaktadır¹¹.

Elbetteki böylesine önemli bir mermer ocağının yanında lahit atelyesinin varlığı bilinirken heykeltraşlık atelyesinin de bulunması doğaldır.

⁷ Alan Hall - Marc Waelkens, a.g.e, sh.151.

⁸ D.M.Robinson, Roman Sculptures from Colonia Caesarea (Pisidian Antioch), Art Bulletin IX, Newyork, 1926, sh.56; Rüstem Duyuran, Anıt Dergisi, sayı.3, Konya, 1949, sh.10; Alan Hall-M.Waelkens, a.g.e, sh.152.

⁹ Marc Waelkens, Dokimeon Die Werkstatt der Repräsentativen Kleinasiatischen Sarkophage, AF II, Berlin.1982.

¹⁰ Strabon, Geography, XII (C.577).

¹¹ J.Clayton Fant, Three Seasons of Epigraphical Survey at the Roman Imperial Quarries at Docmium (İsehisar) 1983-85, IV.Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 1986, sh.129; J.Röder, Bericht uber Arbeiten in der Antiken Steinbrüchen von İsehisar (Dokimeion), Türk Arkeoloji Dergisi, Sayı.XVIII/1, 1969-1970, sh.110.

Bozhüyük, Kandilli'de bulunan ve şimdi İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki Marcus Aurelius (Resim: 1-2) ve Genç Faustina portreleri (Resim: 3-4) ile Antiocheia'da bulunan ve yine aynı müzede sergilenen M. Aurelius'un gençlik yıllarına ait olması muhtemel olan portre (Resim: 5-6)¹² ve Kornelia Antonia yontusu (Resim: 9-10-11), Lucius Verus'un bir portresi (Resim: 7-8) ile Afyon Müzesi'nde sergilenen, Akmonia'da gün ışığına çıkarılan (şimdiki Ahat Köyü) giyimli kadın yontusu (Resim: 12-13-14)¹³ şaşırtıcı bir biçimde teknik, stil ve motifsel benzerlik gösterirler. Bu benzerlikler onların aynı atelyenin malı olmalarını zorunlu kılmakta ve bu atelyenin de Dokimeon atelyesi olması gerektiği akla gelmektedir. Bozhüyük kökenli M. Aurelius portresinde, Antiocheia kökenli L. Verus portresinde olduğu gibi matkap, saç ve sakalda özgürce kullanılmıştır. Matkap hayli derinlere nüfus ettirilerek ışık-gölge kontrastı elde edilmiş, saç buklelerini birbirinden ayıran ince uzun matkap kanalları oluşturmuştur. Saç ve sakalda elde edilen kontrast saç ve sakal ile yüzde de elde edilmiştir. Yüz daha ince ve parlak betimlenirken saç ve sakalın barokluğu ile kontrast oluşmuştur. Sakal oldukça uzun ve birbirine paralel bukleler halinde gür, kalın ve derin kanallarla birbirinden ayrılmıştır (Resim: 2,8). Her iki yapının gözleri de aynı teknikle yapılmış olup, göz bebekleri fasulye biçiminde matkaplanmış, irisler bir dairenin dörtte üçü gibi oyulmuştur. Anadolu atelyelerinde sıkça bırakılan boyun desteği her iki yapıtta da mevcuttur. Aynı şekilde Antiocheia kökenli olan ve şimdi İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki M. Aurelius'un gençlik yıllarına ait olması gereken portre de, Bozhüyük'de bulunan M. Aurelius portresinin özelliklerini göstermektedir. Bu eserde de gözler aynı teknikle işlenmiş olup, göz bebekleri fasulye biçiminde matkaplanmış, irisler geniş bir dairenin dörtte üçü gibi oyulmuştur. Matkap, genç M. Aurelius portresinin saçında da özgürce kullanılmış, hayli derinlere nüfus ettirilerek ışık-gölge kontrastı elde edilmiş, saç buklelerini birbirinden ayıran ince uzun matkap kanalları oluşmuştur. Boyun desteği bu eserde de mevcuttur.

Yine Antiocheia'da bulunan ve şimdi İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki Kornelia Antonia yontusuna ait portre (Resim: 10) ile Bozhüyük'de bulunan Genç Faustina portesi (Resim: 3-4), gösterdikleri yakın benzerlikler ile

¹² Yapıtın, İmparator M. Aurelius'un gençlik yıllarına ait bir portresi olması gerektiği ve tipin, 147 yılında basılan sikkelerde görüldüğü, doktora çalışmamız sırasında incelenerek kanıtlanmaya çalışılmıştır. (İsmail KARAMUT, "Pisidia Antiocheia'sı Heykeltraşlığı" Basılmamış Doktora tezi, Konya, 1987, sh.57-61).

¹³ J. İnan - E. Rosenbaum, a.g.e, sh.184, levha, CXXXIV, CXXXVI.

aynı atelyenin teknik özelliklerini yansıtlar. Alnı üçgen şeklinde çevreleyen saçlar her iki yapıtımızda da ortadan ayrılmış olup yumuşak dalgalar halinde geriye ve yanlara doğru taranmıştır. Ancak Kornelia'da yana taranmış saçlar kulakları tamamen örterken Genç Faustina'da kulakların çok az kısmı görülmektedir. Her iki yapıt arasındaki en büyük benzerlik, saçın işleniş biçiminde gözlenmektedir. Saçda matkapın bu şekilde kullanış biçimi zamanın kadın portrelerinde sık sık uygulanmamakla beraber her iki yapıtta da saç telleri ince matkap kanalları ile birbirinden ayrılmıştır (Resim: 4,10). İnce uzun matkap kanalları ile birbirinden ayrılan saç telleri her iki eserde de kesişmeden ince uzun bir şekilde devam ederler. Matkapın saçlarda ara verilmeden, sürekli bir biçimde döndürülerek kullanılışı her iki yapıtın en önemli stil benzerliği olup bu benzerlik yapıtlarımızın aynı atelyenin ürünleri olduklarını açıkça göstermektedir. Bu portrelerde saç tellerini birbirinden ayıran matkap kanallarının oluşturduğu ışık-gölge kontrastı oldukça mahirane verilmiştir. Genç Faustina portresinde, başın üst kısmında örgülü şerit biçiminde ikiye ayrılmış tepeden enseye doğru taranan saç ensede topuz yapmıştır. Saçın üst kısmına isabet eden bölümünde matkap öne göre daha az kullanılmıştır. Kornelia'da ise tepedeki bu ayırımı örgülü şerit olmaksızın yapılmıştır. Anadolu yerel atelyelerinde sıkça uygulanan boyun desteği Genç Faustina'da kabaca yontularak işlenirken Kornelia'da başını örttüğü örtü enseye doğru inerken daha kalın ve kaba işlenerek boyun desteği görünümünü almıştır. Kornelia portresi Antiocheia'da bulunan ve şimdi İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki L. Verus portresi ile de matkapın işleniş gibi teknik özellikleri açısından benzerlikler gösterir. Her ikisinde de derinlere inen matkap kanalları yine karakteristik yapı ve görünümündeki gölge-ışık kontrastını çok iyi yansıtmaktadır. Kornelia yontusu aynı teknik benzerlikleri Akmonia'da bulunan ve şimdi Afyon Müzesi'ndeki giyimli kadın yontusu ile de göstermektedir (Resim: 12-13-14). Waelkens'da her iki yapıtın vücutlarının yakın benzerliklerine dayanarak bunların seri üretim yapan bir atelyenin malı olduklarını belirtmekle birlikte yontulara ait başların daha sonra ayrı ayrı bitirildiğini belirtmektedir¹⁴. Gerçekten de her iki yapıtın, duruş, gövde, kol ve bacak hareketlerinin yanısıra giysi ve kıvrımların işlenişindeki benzerlikler onların aynı atelyede üretildiklerini doğrulamaktadır. Mantonun vücut üzerinde aldığı biçim, toplanma yerleri ve sol elin üzerine atılan kıvrım rulosu, sol elin bacak üzerinde toplanan kıvrım rulosunun tutuş biçimi,

¹⁴ Marc Waelkens, Pisidian Antioch; Finds in the Museums of Konya, Afyon and İstanbul, III. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 1985, sh.194, dipnot, 18.

ayrıca kalçanın sağ tarafından sol kola doğru getirilerek uzanan saydam, diyagonal kıvrımlar ile bu kıvrımlara tezat teşkil edip kalın ve derin kanallarla birbirinden ayrılarak ayaklar üzerine dökülen khiton kıvrımlarının işlenişindeki teknik benzerlik her iki dökülen khiton kıvrımlarının işlenişindeki teknik benzerlik her iki yapıtın aynı atelyenin malı olduklarını kanıtlayan önemli bir ipucudur.

Bu durumda değişik kentlerde ortaya çıkarılan ancak teknik ve stil bakımından birbiriyile çok büyük benzerlikler göstererek aynı atelyeden oldukları şüphesiz gözükken bu yapıtların üretildiği atelye neresiydi?

J.İnan ve E.Rosenbaum, yapıtların büyük bir bölümünün Antiocheia'da bulunması nedeniyle bu sorunun yanıtını verirken kesin olmamakla birlikte bu atelyenin Pisidia Antiocheia'sında olabileceğini ve hatta Bozhöyük yakınında Kandilli'de bulunan M.Aurelius ile karısı genç Faustina'nın portrelerinin de bu atelyede yapıldığını veya Antiocheia'lı heykeltıraşlar tarafından yapılmış olabileceğini belirtmişlerdir¹⁵. Ancak biz, Antiocheia'da ikinci derecede üretim yapan yerel bir atelyenin varlığını kabul etmekle birlikte son derece güzel bir işçilik gösteren ve ince taneli Dokimeon mermerinden yapılmış bu eserlerin Antiocheia'da değilse, Dokimeon ocaklarının yakınında olan atelyede üretildiğine inanıyoruz.

Her şeyden önce, bilinen antik kaynaklarda Antiocheia'da son derece gelişmiş bir heykeltıraşlık atelyesinin varlığından söz edilmiyor. Ayrıca Dokimeon'dan getirilen mermer ile Antiocheia atelyesinde üretilen bir yapıtın Bozhöyüğe ihraç edilmesi yerine Dokimeon'daki mermer ocağında yontulup aynı atelyede üretilen bir yapıtın Bozhöyüğe ihraç edilmesi akla daha yakın ve ekonomik olan bir olasılıktır, zira Bozhöyük Dokimeon'a daha yakındır.

Antiocheia'daki yapıtların mimarisi üzerinde çalışmalar yapan Dostum M.Waelkens, VII. Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sympozyumu'nda sunduğu bildirisinde¹⁶, Antiocheia'da bulunan heykeltıraşlık yapıtlarına da değinmekte, Dokimeon beyaz mermerinden yontulan yapıtların Antiocheia atelyesi değilse Dokimeon'da var olan bir atelyede üretildiğini belirtmektedir. Kendisi adak stellerinin yapıldığı bölgesel bir Antiocheia atelyesinin varlığına da inanmaktadır.

¹⁵ J.İnan - E.Rosenbaum, a.g.e, sh.5, 37,77.

¹⁶ M.Waelkens, Pisidian Antioch; Finds in the Museum of Konya, Afyon and İstanbul, III. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 1985, sh.194-195.

Ayrıca Dokimeon atelyesinde üretilen lahitlerle, Antiocheia'da bulunan ve Dokimeon mermerinden yapılan heykeltraşlık yapıtları arasında stil yönünden benzerlikler olup matkap işçiliği arasında yakın benzerlikler bulunmaktadır. Yaptığımız incelemeler sonucu şu anda Konya Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen ve Waelkens'e göre Dokimeon atelyesi üretimi olan bir lahit (Resim: 15-16)¹⁷ ile konumuz olan yapıtlar arasında matkap tekniği bakımından büyük benzerlikler bulduk ki bu benzerlikler düşüncemizin doğruluğunu pekiştirmektedir.

Dokimeon atelyesinde üretildiğine inandığımız yapıtların çoğunda rastlanan ortak bir özellik olan boyun desteği, o yapıtın ihracı için yapılmış olabileceğini akla getirmektedir. Sanatçı, atelyenin bulunduğu kent için yontu yapmış olsa idi boyun desteğine gerek duymaması gerekirdi. Olasılıkla boyun desteği, ihraç edilecek yapıtlara eklenerek onların yolda kırılmalarını, kopmalarını önlemek için yapılmış olmalıdır. İleri sürdüğümüz bu düşünce de, Antiocheia'da bulunan ve Dokimeon mermerinden olan yapıtların Antiocheia'nın yerel atelyesinin malı olmayıp Dokimeon'dan ithal edilmiş olabileceklerini savını desteklemektedir.

Dokimeon Atelyesinin ürünü olduğuna inandığımız bu yapıtlar Antoninler dönemi stil özellikleri göstermektedirler. Özellikle erkek portrelerinde saçların işlenişindeki matkap işçiliği, gözler ve kaşların biçimi, ağzın işlenişi son derece nazikhane yapılmıştır. Yüzün perdahlanmış yüzeyi bu yapıtların hepsinde de aynı olup, son derece nazikhane ve anlamlıdır. Matkabın aralıksız bir biçimde döndürülüşü ve bununla saçda oldukça derinlere nüfus ettirilerek gölge-ışık kontrastı elde edilmesi, saydığımız bu yapıtların ortak özellikleridir. Matkabın bu denli zengin ve mükemmellekle uygulandığı bu teknik, yapıtların üretildiği atelyeyi diğer Anadolu kentleri atelyelerinden ayıran ayrı bir özelliği olmuştur. Bu özelliği ile Dokimeon atelyesi, matkabın gene aynı hünerle işlendiği Afrodisias atelyesinin sanatsal seviyesine ulaşmasa bile diğer Anadolu kentleri arasında özgün bir yeri olmuştur.

Konumuz olan Dokimeon atelyesinin üretimi olduğuna inandığımız heykeltraşlık yapıtlarını, Pamphilia bölgesi kökenli, özellikle Side'de bulunan yapıtlarla karşılaştırdık. Bazılarında stil ve teknik bakımdan benzerlikler bulduk. Pamphilia bölgesi ile Pisidia bölgesinin birbirlerine oldukça

¹⁷ M.Waelkens, Dokimeion Die Werkstatt der Repräsentativen Kleinasatischen Sarkophage, AF, II, Berlin, 1982, sh.59. levha. XVIII, 4.

yakın oluşu bizi bu şekilde düşünmeye sevk etmiştir. Nitekim Dokimeon atelyesi yapıtları ile Pamphilia bölgesi yapıtlarında görülen boyun desteğinin, onların ortak özellikleri olduğunu gördük. Side portrelerinde görülen; sınırların kesin olmayışı, saçtan alna, çeneden boyuna geçişlerin yumuşak ve akıcı oluşu gibi özellikler Dokimeon atelyesi yapıtlarında da görülmekte olup bu benzerlikler Dokimeon atelyesi ile Side atelyelerinin birlikte incelenmelerini gerektirir, düşüncesindeyiz. Böyle bir çalışma sonucunda her iki atelye arasında daha çok ortak özellikler bulmak mümkün olacaktır.

İnanıyoruz ki, Dokimeon ve çevresinde yapılacak sistematik kazılar, Dokimeon atelyesinde üretilip ihraç edilen bir çok yontu ve portreyi gün ışığına çıkaracak, Dokimeon'da bulunan önemli bir atelyenin varlığına ışık tutacaktır.

Res. 1 – İmparator Marcus Aurelius

Res. 2 – İmparator Marcus Aurelius

İsmail Karamut

Res. 3 – Genç Faustina

Res. 4 – Genç Faustina

Res. 5 – Marcus Aurelius'un gençlik portresi

Res. 6 – Marcus Aurelius'un gençlik portresi

İsmail Karamut

Res. 7 – Lucius Verus

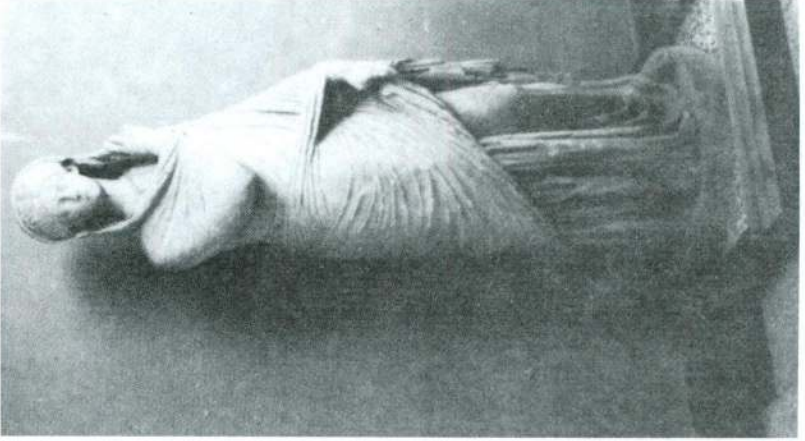
Res. 8 – Lucius Verus

Res. 9 – Kornelia Antonia Yontusu

Res. 10 – Kornelia Antonia Yontusu

Res. 12 – Afyon Müzesi'ndeki giyimli kadın yontusu

Res. 11 – Kornelia Antonia Yontusu

İsmail Karamut

Res. 13 – Afyon Müzesi'ndeki giyimli kadın yontusu

Res. 14 – Afyon Müzesi'ndeki giyimli kadın yontusu

Ismail Karamut

Res. 15 – Konya Müzesi'nde bulunan bir Lahitten detay

Res. 16 – Konya Müzesi'nde bulunan bir Lahitten detay